

1929.

1948.

1957.

Израелска држава у арапском окружењу

ГЕНЕЗА НАЈНОВИЈЕГ СУКОБА

Пише Бранислав МИЛОСАВЉЕВИЋ

Постојање и развој Израела у великој мери одредила је његова геополитика. Само поглед на карту Блиског истока недвосмислено указује на изолацију ове државе. Зато је оправдана уобичајена тврдња да је историја Израела уједно и историја арапско-израелских ратова. При томе свака страна у конфликту сматра да полаже право на спорну територију. С једне стране, Јевреји се позивају на историјска права и право на самоопредељење, док Арапи сматрају да им је угрожен територијални интегритет. С друге стране, проблем успостављања евентуалних преговора последица је чињенице да сукобљене стране одбијају да признају легитимитет једна другој, као и то да арапско-израелски сукоб има дубоке корене, што умногоме отежава могућност трајног решења и постизања одрживог компромиса.

Највећи успех у преговарању у арапско-израелским сукобима постигнут је деведесетих година XX века, али је био кратког трајања. Могућност за постизање мира угрожавају и терористичке организације које делују на овим просторима по свом нахођењу и без поштовања међународног права. Најзад, не може се занемарити ни улога великих сила, посебно САД, које имају своје интересе у овом подручју. Велика је вероватноћа да ће арапско-израелски сукоби остати доминантно обележје Израела и у будућности. У таквим околностима гаранцију свог опстанка Израел види у снажној војсци и одбрани.

ИСТОРИЈСКО ПОДСЕЋАЊЕ

Иако јеврејски народ има дугу историју, држава Израел настала је средином прошлог века. Сама идеја о обнови државе настала је у оквиру ционистичког покрета, који је у основи представљао покушај уједињења Јевреја широм света или враћање Јеврејима „обећане земље”. Историју расељеног јеврејског народа обележила су различита страдања – од прогона у Руском царству након убиства цара Александра II до нарастања расизма и антисемитизма у Европи. Први светски рат изменио је ситуацију на Блиском истоку, а Велика Британија, која је учествовала у ослобођењу од Турака, након рата добила је мандат над овим подручјем у оквиру мандатног система Друштва народа. Важан документ који је донет током рата на иницијативу британске стране била је Балфурова декларација из новембра 1917. године, којом је Палестина одређена као „национални дом” Јевреја и обећано је стварање њихове националне државе по завршетку рата. Међутим, у каснијем периоду Велика Британија је постепено одустајала од својих почетних циљева, а слабила је и подршка ционизму. С друге стране, растао је отпор арапске заједнице у Палестини, долазило је до честих немира и насиља, што је на крају довело до избијања грађанског рата 1936. године.

Други светски рат довео је у питање опстанак јеврејске заједнице и сви напори били су усмерени против Хитлера,

који је одговоран за најбруталније систематско уништавање Јевреја у читавој историји. Завршетком рата однос снага на глобалном нивоу је промењен, а моћ прелази на страну Сједињених Америчких Држава, где је јеврејска заједница имала јак лоби. САД су пружиле подршку решавању јеврејског питања, а у те напоре укључиле су се и Уједињене нације, које су покушале да реше овај проблем формирањем Специјалног комитета УН за Палестину (*United Nations Special Committee on Palestine – UNSCOP*). Међутим, све то није одговарало арапској страни која је бојкотовала рад Комитета, за разлику од израелске која је водила мудру и вешту политику. Уједињене нације су предложиле да држава буде подељена на два дела, при чему би јеврејски део територије износио 56, а арапски 43 одсто. Јерусалим би био стављен под међународну контролу, при чему би се задржало економско јединство држава, што је у датим околностима било неоствариво. Овај план, предложен 29. новембра 1947. године Резолуцијом 181 Генералне скупштине УН, подржале су САД и СССР. Резолуција је обухватала и формирање Привременог савета Владе у циљу ефикаснијег управљања државом до њене консолидације. И у овом случају арапска страна није била задовољна, што је резултирало војном мобилизацијом и генералним штрајком. То, међутим, није донело посебне ре-

зултате јер су ционистичке снаге биле знатно боље организоване. Израелске снаге су до пролећа 1948. године успеле да преузму контролу над већим делом територија које су им додељене Резолуцијом 181, а реализацијом тзв. „Плана Д” обезбедиле су подлогу за проглашење јеврејске државе.

Водеће личности јеврејске заједнице процениле су да су се стекли услови за проглашење независности. То је и учињено Декларацијом о независности Израела 14. маја 1948. године у Тел Авиву, при чему је од пресудног значаја била америчка подршка. Међутим, и поред признања од великих сила (САД истог дана, а СССР три дана касније), Арапи су наставили са противљењем јеврејској држави. Арапске земље Либан, Сирија, Ирак, Египат, Јордан и Саудијска Арабија основале су своју коалицију, тзв. Арапску лигу, која је већ 15. маја 1948. напала Израел. Од тада је Израел неколико пута ратовао са суседима, окупирајући притом неке прекограничне територије, укључујући Западну обалу, Синајско полуострво, појас Газе и Голанску висораван. Израелска влада је потписник мировних споразума са Египтом и Јорданом, међутим напори да се проблеми са арапским суседима реше дипломатским и мирним путем имали су ограничени домет. Западна обала и појас Газе и даље представљају спорне делове територије око којих и на којима се воде сукоби и у актуелном тренутку.

СТРАТЕШКО ПОНАШАЊЕ ИЗРАЕЛА

Непосредно окружење утицало је на стварање одређене врсте стратешке искључивости Израела, која се манифестује у припреми за најгори сценарио – „нема померања ни за педаљ”. То је сасвим разумљиво с обзиром на чињеницу да се ради о држави са малом територијом и ограниченом стратешком дубином, због чега у случају рата израелска војска практично нема могућност предвиђања повлачења. Због тога приступ безбедности државе није искључиво одбрамбени. С тим у вези, израелска одбрамбена политика је одбрамбена на стратешком нивоу и заснива се на одвраћању, а остварује се у >

циљу очувања *сџајус квоа*, док се на оперативном и тактичком нивоу она трансформише у акцију офанзивног карактера. Најважнија мисија одбрамбених снага Израела је спречавање упада непријатељских снага на сопствену територију и преношење борбе на територију непријатеља у циљу стварања „вештачке” стратешке дубине.

Једну од карактеристика Израела представља перцепција да је изложен сталној егзистенцијалној претњи. То је уједно одраз колективног памћења јеврејске дијаспоре, која је започела 63. године пре нове ере римским освајањем Палестине, а појачана након неуспелог устанка против Римљана и уништења Храма у Јерусалиму 70. године нове ере. По свету расељени јеврејски народ преживео је у наредна два миленијума многе тешке тренутке, укључујући антисемитске погроме и прогоне у XIX и XX веку, нацистички Холокауст у Другом светском рату и ратове нове државе Израел са арапским државама после 1948. године. Ова перцепција претње дубоко је укорењена у колективној историји Јевреја и изграђеном колективном нарративу.

Масовне миграције Јевреја из разних делова света у Палестину, организоване и подстицане од ционистичког покрета у првим деценијама XX века, а још више први арапско-израелски рат 1948. године, допринели су да се перцепција угрожене егзистенције тумачи као стална претња из околних арапских (муслиманских) држава, које израелска војска перцепира као непријатеље, превасходно посвећене уништењу Израела. Перцепција опасности и велики демографски диспарат у односу на арапски свет утицали су да Израел расподељује ову макроретњу у низ концентричних кругова који приближно прате географске мапе. Најближња претња је „палестински круг”, који укључује палестинске држављане Израела, као и Палестинце који живе на окупираним територијама и у изгнанству на другим просторима. Овај ниво је еквивалент претњама унутрашње безбедности Израела јер укључује побуњеничке активности и герилске нападе на израелске цивилне и војне циљеве који се одвијају унутар државних граница, у појасу Газе или на Западној обали. У следећи ниво претњи укључене су суседне арапске државе – Либан, Сирија, Јордан и Египат. Овде се као претња углавном перцепирају прекогранични удари. Размере тих претњи су у спектру од герилских и криминалних прекограничних дејстава из суседних држава (нпр. Палестинаца и либанског Хезболаха) до војних напада армија арапских држава. Последњи и уједно најшири ниво претњи по обиму и садржају обухвата арапски (Ирак, Саудијска Арабија и други) и муслимански (Иран, Пакистан) свет. Иако се тај ниво традиционално посматра као потенцијална претња, употреба ракета дугог

домета од стране ирачких снага против Израела за време рату у Заливу 1991, као и наоружавање и подстицање активности екстремистичких покрета Хамас и Хезболах од Ирана, указују на способност „периферних” држава да нанесу директну или индиректну штету јеврејској држави.

Посебна карактеристика стратешког понашања Израела је специфичан однос између војске и цивилног друштва. Наиме, у Израелу је линија раздвајања војног и цивилног сектора нејасна и неодређена, а повезана је са начином на који су оснивачи израелске државе прибегли милитаризму у циљу изградње јединственог националног идентитета, жртвовања за безбедност те очување државе и реализацију процеса изградње нације. Наиме, у првим годинама постојања Израела оружане снаге (Израелске одбрамбене снаге – ИДФ) издигнуте су на ниво симбола државности, национализма и „израелности”. То је било преко потребно у процесу стварања нове државе, али представља и ефикасну меру у успостављању и очувању идентитета Израела.

Ситуација у којој се као изолована држава налази под сталном егзистенцијалном претњом из непосредног окружења утицала је да Израел војну акцију разматра као једини начин којим се постижу сигурни циљеви и опстанак, при чему је рат суштински неизбежан. Израелска стратешка доктрина заснива се на комбинацији одвраћања кроз квалитативну супериорност, превентивне нападе и несразмерне одмазде. Трагање за одвраћањем кроз квалитативну супериорност и употребу ресурса на ефикаснији начин него што непријатељ може учинити сматра се пресудним за суочавање са квантитативно надмоћним арапским непријатељем.

То је утицало да Израел улаже велика средства у развој и опремање оружаних снага, што је резултирало стварањем једне од најнапреднијих и најсофистициранијих војски на свету, при чему иновативност и креативност имају посебну вредност.

И поред квалитативне надмоћности Израела у односу на своје арапске непријатеље, било је случајева у којима одвраћање или није успело, или је од израелског војног естаблишмента доживљено као ризик од неуспеха. У таквим случајевима неуспех одвраћања надокнађен је применом доктрине превентивног напада. Та доктрина примењена је 1967. године, када је одвраћање доживело неуспех приликом египатске мобилизације трупа на Синају, након чега је Израел одлучио да први нападне Египат. Ако превентивни напади представљају одговор на неуспех у одвраћању у контексту константне претње, онда је несразмерна одмазда (нпр. тешки ваздушни удари у појасу Газе након ракета лансираних на израелске градове) одговор на нападе на израелске циљеве које је Израел формули-

Трагање за одвраћањем кроз квалитативну супериорност и употребу ресурса на ефикаснији начин него што непријатељ може учинити сматра се пресудним за суочавање са квантитативно надмоћним арапским непријатељем. То је утицало да Израел улаже велика средства у развој и опремање оружаних снага, што је резултирало стварањем једне од најнапреднијих и најсофистициранијих војски на свету, при чему иновативност и креативност имају посебну вредност.

сао стављајући националну безбедност изнад свега остало. Недостатак географске дубине и ресурса ојачали су перцепцију Израела о изложености спољним претњама, што је утицало да војни и политички естаблишмент у земљи усвоје „привилеговану” стратегију која је усмерена на „довођење сукоба на територију непријатеља”. На тај начин се остварује стратешка дубина окупацијом кључних граничних подручја, као што су Голанска висораван и Западна обала. Окупација Западне обале има веома важну симболичку и верску вредност, јер многи Израелци ову територију сматрају недељивим делом „божије обећане земље”.

Када је реч о стратешком доношењу одлука у Израелу, најважнија карактеристика је тајност. Најпознатији историјски пример за то је тајност која је пратила одлуку о нуклеарном наоружању, у коју је био упућен само ограничен број одабраних политичких и војних личности. С тим у вези, тенденција тајности у одсуству било какве Беле књиге одбране има своје корене у стратешкој култури развијеној из тајног милитаризма који је карактерисао Хагану, прву јеврејску тајну оружану организацију активну у Палестини. У погледу стратешког процеса доношења одлука карактеристична је доминација оружаних снага, што поново објашњава природу израелске стратешке културе, у којој је је ИДФ главни чувар и преносилац националне безбедносне етике, при чему има монопол над војним ресурсима и интегрисан је у цивилно друштво до тачке да лако остварује свој политички утицај. Након доношења одлука актери који су укључени у тај процес суочавају се са неопходношћу да легитимишу своје изборе и политике пред јавношћу. Овај услов је укоренењен у стратешку културу Израела, у којој разлика између „праведних” и „неправедних” ратова дефинише ограничења на која би морале бити спремне безбедносне политике и акције израелских војника. Разликовање „праведних” и „неправедних” ратова које су дефинисали војска, политички естаблишмент и цивилно друштво Израела потиче од јудејских вредности, односно кључних јудејских текстова (изнад свих Талмуда) на којима јудаизам почива и делује као извор националних норми војног понашања. Ти извори такође признају да је израелска војна моћ кључна за опстанак. У таквој констелацији мирно оријентисани заговорници повратка окупираних територија представљају жестоке присталице израелске нуклеарне способности као крајњег заштитника израелске државе. Међутим, ова подршка израелској нуклеарној способности није универзална, јер поједине мале десничарске групе сматрају да је територијална дубина кључ за израелску безбедност и сумњају у нуклеарни програм управо зато што подрива разлоге за задржавање окупираних територија. Коначно, све три оријентације сматрају да израелски

Арапи практично немају никакву улогу у апарату државне безбедности или у решавању сукоба.

У разматрању стратешког понашања посебно место има израелски нуклеарни став, који је најзначајнији и најинтересантнији аспект безбедносне политике ове државе. Нуклеарна стратегија која је у најкраћем одређена ставом да „Израел неће први употребити нуклеарно оружје на Блиском истоку” утицала је на обликовање две основне компоненте израелског стратешког понашања. С једне стране, осећај сталне претње која би могла довести до потпуног разарања Израела подстакла је развој нуклеарног оружја као средства осигурања опстанка кроз одвраћање. С друге стране, израелско схватање непријатеља као неумољивог и фанатичног и сопствена перцепција као суштински изоловане државе, довели су до прихватања нуклеарне политике у циљу избегавања даље изолације државе на међународном плану и смањења ризика од арапског напада. При реализацији нуклеарног става испољен је потпуни недостатак поверења према међународној заједници, који је укоренењен у колективном памћењу јеврејског народа да је био историјски прогоњен и препуштен сопственој судбини у многим местима и државама. Недостатку поверења према међународној заједници у савремено доба допринела је и Резолуција УН против ционизма из 1975. године, за коју се у Израелу сматра да манифестује одређену дозу међународне нетрпељивости према јеврејском народу. У светлу овог аспекта стратешког понашања Израела треба тумачити израелску стратегију у односу на ризик од ширења нуклеарног оружја арапских држава. Уместо да се ослања на непролиферацију, која подразумева изградњу норми против употребе оружја за масовно уништење, Израел је прибеглао спровођењу активних мера искључујући било какву могућност стицања овог оружја од стране арапских држава.

„ПОСЛЕДЊИ” АРАПСКО-ИЗРАЕЛСКИ СУКОБ

Откако је Хамас 2007. године преузео контролу над појасом Газе, водила су се три рата у пуном обиму и бројни сукоби и борбе нижег нивоа. Међутим, основна структура сукоба – израелска блокада Газе и окупација Западне обале и палестинска власт подељена између Хамаса у Гази и палестинске власти на Западној обали – остала је трајна. Чини се као да је тренутна спирала насиља произашла из сложеног низа догађаја у Јерусалиму, нарочито везаних за бруталне акције израелске полиције и нападе крајње десничарских јеврејских националиста. У стварности ови догађаји били су само покретачи ескалације која је постала готово неизбежна због начина на који су главне стране одлучиле да приступе сукобу. И израелско и палестинско руководство у основи су прихватили бољан политички *сџа-џус кво* у Гази, видевши насиље и хуманитарну патњу коју он изазива као подједнако лош,

али у основи подношљив део напо-ра да се одрже на власти. Израелско руководство сноси посебну одговорност: као најмоћнији актер у сукобу, има највећу способност да раздије тај образац. Међутим, фракције које контролишу израелску владу имају снажне идеолошке и стратешке разлоге за одржавање политике према Гази. Као резултат тога, основни *сџајџус кво* ће вероватно надживети овај сукоб, гарантујући више насиља.

Тренутно насиље започело је низом сукоба у Јерусалиму. Израелска полиција блокирала је Дамаск капију, популарно место окупљања Арапа током Рамазана, што је изазвало протесте. Покушај јеврејских насељеника да иселе дугогодишње арапске становнике Шеик Џара, арапског насеља у источном Јерусалиму, појачао је тензије, што је довело до насилних сукоба са израелском полицијом. Арапска омладина напала је ултрадесничарске Јевреје у граду, а јеврејски екстремисти напали су арапске становнике. Све то кулминирало је насилном рацијом израелске полиције на џамију ал-Акса, најсветије јерусалимско место за муслимане, смештено на Храмској гори (најсветије место на свету за Јевреје). Након тога Хамас је испалио ракете на Јерусалим. Наводно, то је био знак солидарности са демонстрантима на терену. Али чини се да је то била политичка рачуница – Хамас покушава да искористи палестински гнев због насиља у Јерусалиму како би проширио сопствени утицај, посебно након недавно отказаних палестинских избора који би вероватно ојачали његову политичку позицију.

Напади на Јерусалим прешли су оно што је израелски премијер Бењамин Нетанјаху назвао „црвеном линијом”, кршећи неизговорена правила која су ограничава-

Недостатак географске дубине и ресурса ојачали су перцепцију Израела о изложености спољним претњама, што је утицало да војни и политички естаблишмент у земљи усвоје „привилеговану” стратегију која је усмерена на „довођење сукоба на територију непријатеља”. На тај начин остварује се стратешка дубина окупацијом кључних граничних подручја као што су Голанска висораван и Западна обала. Окупација Западне обале има веома важну симболичку и верску вредност, јер многи Израелци ову територију сматрају недељивим делом „божије обећане земље”.

ла темпо и опсег ракетних напада на ограничене бареже углавном усмерене на јужни Израел. Израел је одговорио великом снагом: масовни ваздушни напади који су гађали Хамасове положаје у густо насељеној Гази. То је подстакло још ракетних напада Хамаса и, заузврат, још бомбашких напада из Израела. Резултат је да је од 12. маја убијено најмање седам људи у Израелу и око 70 Палестинаца.

Али док су догађаји који су довели до ове тачке јединствени, шири образац догађаја није. Овонедељно насиље део је понављајућег обрасца који одређују структурни фактори у сукобу. Да догађаји у Јерусалиму нису подстакли ракетну ватру Хамаса и израелску ескалацију, нешто друго би готово сигурно било повод. Једном када борба започне, није јасно колико ће ескалирати. Понекад се заврши брзо

и уз минималан губитак живота. У другим случајевима – као 2008–2009, 2012. и 2014 – претвара се у свеопшти рат са стотинама (углавном палестинских) жртава. На крају зарађене стране или једнострано одлуче да зауставе бомбардовање, или се сложе са међународним споразумом који незнатно утиче на промену основне динамике. Ово је природа тренутног сукоба: многи људи умиру, а још више их пати, без стварних изгледа за промене. Јасно је да овај *сџајџус кво* производи ужас. Проблем је, међутим, у томе што политичко руководство свих главних страна ове страшне трошкове у основи подноси. Хамас и даље може да влада Газом и убире политичке користи од тога што је странка оружаног отпора израелској окупацији. Чини се да је челник Палестинске управе Махмуд Абас угрожен Хамасовом моћи – већина аналитичара верује да је отказао палестинске изборе зато што је био уверен да ће

их izgubiti – а такав је и садржај који допушта Израелу да задржи своје ривале у Гази. Израел је најмоћнији актер у овом троуглу: контролише приступ појасу Газе и врши војну окупацију на Западној обали. Ако би израелско руководство желело да предузме акције за кратки спој циклуса насиља, попут ублажавања блокаде Газе, могло би. Али упркос упорној ракетној претњи, руководство није спремно да покуша нешто ново.

Анексионисти су јеврејски екстремисти који желе формално да припоје велике делове палестинске земље, истовремено протерујући њене становнике или им ускраћујући политичка права – етничко чишћење или апартхејд. „Контролни” камп, који укључује актуелног премијера Бењамина Нетанјахуа, ствари види првенствено кроз призму војне и физичке сигурности: начин на који владају Палестинцима мање је важан од минимизирања претње коју они представљају израелским животима. *Сџајлус кво* у Гази служи обема групама. Са анексионистичког становишта одржавање Палестинаца слабир и подељеним омогућава израелским насељима да се шире, а анексија и Западне обале и Источног Јерусалима наставља да се одвија брзо. Укидање блокаде Газе и рад на промоцији неке врсте обновљеног мировног процеса који укључује и Хамас и Палестинску управу, угрожавају редослед корака ка „Великом Израелу”.

Сједињене Америчке Државе, традиционални посредник у израелско-палестинским мировним преговорима, нису најавиле да ће именовати специјалног изасланика за сукоб. То указује да је амерички председник Бајден одлучио да не даје приоритет вишедеценијској борби која је пркосила вишеструким покушајима његових претходника да постигну трајни мир.

Друге државе, попут Кине и Русије, наговестиле су да ће се сукоб завршити, али недостају економска и политичка полуга над Израелцима и Палестинцима, неопходне за форсирање уступака. Последњи велики пробој у мировном процесу 1991–1993. године, који је донео Споразум из Осла, делимично се догодио јер су Сједињене Америчке Државе биле спремне да задрже помоћ Израелу ради форсирања преговора. За Израел би интензивирање сукоба између Палестинаца и израелских грађана представљало ризик да наштети односима са Сједињеним Америчким Државама. Наиме, последњи сукоби у мају ове године отворили су поделе у америчкој Демократској странци по питањима односа према Палестинцима и Израелцима. При томе је забележен и покушај у Конгресу да се блокира уговор о наоружању Израела, вредан 735 милиона долара. У таквим околностима то је уједно и прилика за палестинске активисте да искористе тренутак стварањем нових конфронтација са Израелом.

На основу свега наведеног, вероватно је да ће и актуелно постизање примирја имати искључиво привремени и тактички карактер. Наиме, свака страна у конфликту сматраће да полаже право на спорну територију. С једне стране, Јевреји ће се позивати на историјска права и право на самоопредељење, док ће Арапи сматрати да им је угрожен територијални интегритет. С друге стране, проблем успостављања евентуалних преговора лежи у чињеници да сукобљене стране одбијају да признају легитимитет једна другој, а дубоки корени арапско-израелског сукоба отежавају могућност трајног решења и постизања одрживог компромиса.!

